

12. **Nossal K.** (1985) *The politics of Canadian foreign policy*. Ontario: Prentice-Hall Canada Inc.

13. **Nownes A.** (2006) *Total lobbying: What lobbyists want and how they try to get it*. N.Y.: Cambridge University Press.

14. **Terry J.** (2005) *U.S. foreign policy in the Middle East: The role of lobbies and special interest groups*. London: Pluto Press.

15. **Tsygankov A.** (2009) *Russophobia: Anti-Russian lobby and American foreign policy*. N.Y.: Palgrave Macmillan.

16. **Tucker M.** (1980) *Canadian foreign policy: Contemporary issues and themes*. Toronto: McGraw-Hill Ryerson Limited.

17. **Van Schendelen R.** (2010) *More Machiavelli in Brussels: The art of lobbying the EU*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Діяльність європейських неурядових організацій в Україні

Вікторія СОЛОШЕНКО,
кандидат історичних наук, доцент,
учений секретар Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»

Проаналізовано особливості та значення європейських неурядових організацій у діяльності інститутів громадянського суспільства в Україні. Визначено, що підтримка міжнародними організаціями інститутів громадянського суспільства в Україні відіграє важливу роль у процесі захисту прав людини; дає змогу за умов економічної кризи звільнити державу від надмірно обтяжливих для неї соціальних завдань; уможлиблює підвищення якості політичних і публічно-правових рішень.

Надано коротку характеристику сфер діяльності міжнародних НУО на території України.

На її основі зроблено висновок щодо необхідності гармонізації національного законодавства та відповідних нормативно-правових актів ЄС із метою створення належних умов для роботи НУО та їхньої кооперації з вітчизняними органами влади і громадянським суспільством.

Ключові слова: неурядова організація, громадянське суспільство, співпраця, Європейський Союз, законодавство.

Деятельность европейских неправительственных организаций в Украине

Виктория СОЛОШЕНКО, кандидат исторических наук, доцент, ученый секретарь Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины»

Проанализированы особенности и значение европейских неправительственных организаций в деятельности институтов гражданского общества в Украине. Определено, что поддержка международными организациями институтов гражданского общества в Украине играет важную роль в процессе защиты прав человека; позволяет в условиях экономического кризиса освободить государство от реализации чрезмерно обременительных для него социальных задач; делает возможным повышение качества политических и публично-правовых решений.

Дана краткая характеристика сфер деятельности международных НПО на территории Украины. На ее основе сделан вывод о необходимости гармонизации национального законодательства и соответствующих нормативно-правовых актов ЕС с целью создания надлежащих условий для работы НПО и их кооперации с отечественными органами власти и гражданским обществом.

Ключевые слова: неправительственная организация, гражданское общество, сотрудничество, Европейский Союз, законодательство.

Activities of the European NGOs in Ukraine

Viktorii SOLOSHENKO, Ph.D. in History, Associate Professor, Academic Secretary of the State Institution 'Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine'

Special characteristics and importance of the European non-governmental organizations while developing the civil society institutions in Ukraine are analyzed. International organizations are determined to support the civil society institutions in Ukraine, since they play an important role

in the protection of human rights; under conditions of the economic crisis, allow for releasing the state from implementation of the unduly burdensome social problems; stimulate improvement of quality of political and public and legal decisions.

A brief review of the areas of activities of the international NGOs in Ukraine is given. Based on it, the conclusion on the need for harmonization of the national legislation and regulatory legal acts of the EU is made. It should encourage creating appropriate conditions for the NGOs activities and fostering their cooperation with the national authorities and civil society.

Keywords: NGO, civil society, cooperation, European Union, legislation.

Проблематика формування та функціонування громадянського суспільства актуалізується для держав, які порівняно недавно стали на шлях демократії. З-поміж них – і Україна. Однак питання ролі міжнародних, зокрема європейських, інституцій та неурядових організацій у розвитку громадянського суспільства в нашій державі ще рідко є предметом окремих досліджень.

Утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку України визначено одним із напрямів її внутрішньої політики. Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року, державна політика у сфері формування інститутів та організацій громадянського суспільства має передбачати посилення їхньої взаємодії з органами публічної влади, запровадження громадського контролю за діяльністю влади, проведення регулярних консультацій із громадськістю.

Роль міжнародних організацій в Україні (МНУ) стає більш значущою, їхня активність зростає і стає потужнішою. Це особливо відчутно останніми роками. Вітчизняна практика перетворень, які відбувалися за часів піднесення громадянського руху за протестних майданів, зокрема періоду 2013–2014 років, дослідження підтримки цих рухів міжнародними неурядовими організаціями в Україні, її масштаби і роль мають своє продовження. Аналіз взаємодії цих чинників актуалізується також з огляду на зростаючу роль України в Європі.

Аналізом діяльності міжнародних неурядових організацій займаються такі вчені, як В. Буткевич, Л. Кривачук, О. Клименко, К. Левченко, В. Поліщук.

На початку 1990-х років в Україні зростала кількість громадських організацій, але діяльність переважною більшістю з них тяжіла до формалізму. Заважала доволі слабка фінансова та інституційна спроможність неурядових громадських організацій. У нашій країні не було створено належного законодавства, зокрема стосовно джерел фінансування інституцій громадянського суспільства.

За сучасної історичної доби міжнародні організації відіграють важливу роль як форма співпраці держав та багатосторонньої дипломатії. Починаючи зі створення у 1815 році Центральної комісії навігації по Рейну, міжнародні організації мають власну компетенцію та повноваження. Розвиток міждержавних зв'язків, поширення міжнародної співпраці на нові галузі діяльності держав зумовлюють збільшення чисельності та зростання ролі міжнародних організацій у сучасному світі, які об'єднують громадські організації, юридичні та фізичні особи для вирішення спільних питань.

В Україні активно працюють представництва міжнародних організацій, філії та представництва іноземних організацій. Серед перших відділень іноземних організацій у нашій країні варто згадати Українське відділення неурядової організації «Міжнародний центр наукової культури – Всесвітня лабораторія». 29 липня 1991 року уряд УРСР затвердив Положення про вітчизняне відділення цієї міжнародної неурядової організації. Українське відділення Всесвітньої лабораторії отримало статус науково-дослідної установи, яка брала участь у міжнародних проєктах у галузях науки, техніки, екології, медицини, освіти тощо.

Прикладом «змішаної» організації може бути Міжнародне товариство прав людини Українська секція (МТПЛУС, далі – секція). Згідно зі статутом, діяльність секції поширюється на територію України та Німеччини. Секція ставить перед собою такі завдання: надання правової допомоги громадянам у галузі правозахисного законодавства, надання матеріальної допомоги багатодітним сім'ям, інвалідам, самотнім, особам похилого віку, сприяння гуманізації умов утримання підлітків і дорослих у місцях, призначених для виконання покарань; захист невід'ємних прав військовослужбовців та їхніх сімей, участь у міжнародних

акціях щодо захисту прав людини, поширення серед населення ідей, викладених у Загальній декларації прав людини, інших документах правозахисного змісту [1].

Представництва неурядових організацій можуть мати статус дипломатичних місій. Важливими в цьому ключі є взаємовідносини між Україною та Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ). Договір між урядом України і Міжнародним комітетом Червоного Хреста про відкриття Місії МКЧХ в Україні діє від 5 грудня 1995 року. Роль МКЧХ полягає в: поширенні основних принципів (гуманність, неупередженість, нейтральність, незалежність, добровільність, єдність та універсальність); виконанні завдань, покладених на нього Женевськими конвенціями; сприянні точному дотриманню положень міжнародного гуманітарного права, застосовного під час збройних конфліктів. МКЧХ підтримує тісні зв'язки з національними товариствами, співпрацює з ними в питаннях, що становлять спільний інтерес, зокрема й таких, як підготовка до дій під час збройних конфліктів тощо.

Умови функціонування інститутів громадянського суспільства в більшості перехідних країн і в Україні зокрема відрізняється від аналогічних умов у державах із розвинутою економікою та глибокими демократичними традиціями. Помітною тут є така тенденція: чим нижчий рівень демократії в країні, тим більше відхилень від загальноприйнятих норм у процесі становлення НУО й тим вищий рівень політизації «третього сектору» [8, 3, с. 14].

Визначено роль громадянського суспільства, країни розвинутої демократії системно залучають громадян та їх об'єднання до формування та реалізації державної політики в усіх сферах. Це дає змогу, по-перше, звільнити державу від реалізації деяких надмірно обтяжливих для неї соціальних завдань зі збереженням високих соціальних стандартів для населення (так, у Німеччині, залучаючи громадські організації, заощаджують 30–37 відсотків вартості таких послуг для держави); по-друге, підвищувати якість політичних і публічно-правових рішень завдяки повнішому врахуванню потреб населення, альтернатив і можливих наслідків рішень (підвищення якості рішень сприяє підвищенню рівня легітимності органів публічної влади); по-третє, забезпечувати повнішу імплементацію публічно-правових рішень населенням [2, с. 6].

Істотною проблемою є приведення національного законодавства у відповідність до чинних міжнародних договорів, урахування сучасного, передусім європейського, досвіду. Гострою проблемою в цьому контексті є «неможливість користуватися правозахисним документом для громадян тих країн, які не підписали даний документ» (детальніше див.: [5]).

Згідно з даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України станом на початок 2012 року було зареєстровано 71 767 громадських організацій. Як свідчать результати дослідження, проведеного Українським незалежним центром політичних досліджень, саме за напрямом «Громадянське суспільство» Україна продемонструвала найбільший поступ.

За часткою економічно активного населення, працюючого в НУО, Україна – на рівні Румунії та Польщі. За оцінкою фахівців, лише близько 1% економічно активного населення України працює в НУО. У Чехії та Угорщині цей показник майже вдвічі більший (1,7% та 2% відповідно), у Німеччині – майже в 7 разів більший (6,8%) [2, с. 10].

Загальні шляхи використання міжнародних механізмів неурядовими організаціями України виводять їх на міжнародний рівень. Так, обговорення в міжнародних організаціях, на міжнародних конференціях та тематичних зустрічах політиків конкретних випадків порушення прав людини, дітей і жінок сприяє посиленню впливу й навіть тиску

на державні структури заради дотримання і впровадження міжнародних норм у конкретній країні. Інакше кажучи, такі заходи уможливають поширення й використання міжнародних норм та прецедентного права для діяльності на національному рівні.

Міжнародною неурядовою організацією (МНО), робота якої ґрунтується на Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, є **International Society for Human Right (ISHR)**. Заснована в 1972 році, вона налічує 20 000 осіб із понад 20 країн, має представництва в багатьох державах світу, зокрема й в Україні. Фінансування проектів *ISHR* відбувається виключно за рахунок благодійних внесків. МНО має статус консультанта при Раді Європи та є членом Комітету НУО при Раді Європи. Організація також має статус спостерігача при Департаменті суспільної інформації ООН та в Комітеті з прав людини в Африці. Нині організація реалізує проект забезпечення поінформованості суспільства щодо діяльності в країнах Східної Європи Міжнародного кримінального суду (МКС), створеного 1997 року. Цілі МКС – розслідування, затримання, обвинувачення і, якщо доведена провина, покарання винних у скоєнні тяжких злочинів проти прав людини.

Medical Women's International Association (MWIA) є міжнародною неурядовою організацією, мета якої – сприяння співпраці жінок-лікарів у різних країнах, підтримка їхніх інтересів, розвиток дружніх відносин та взаєморозуміння між жінками-лікарками всього світу.

Нині *MWIA* представляють 70 країн-членів на п'яти континентах. Різноманітне культурне підґрунтя кожної країни, медичні традиції та проблеми, що виникають, є приводом для проведення регулярних форумів, конференцій і семінарів, на яких обговорюють актуальні й доволі гострі теми. МНО надає своїм членам можливість обговорення та обміну новими ідеями, здобутим досвідом тощо. Що три роки асоціація проводить міжнародні конгреси та генеральні асамблеї в різних країнах-членах по всьому світу, визначає політику й план заходів. Вона підтримує міцні зв'язки зі всесвітніми міжнародними організаціями: ВООЗ, Економічною і соціальною комісією ООН, Фондом захисту прав дітей при ООН, Міжнародною асоціацією медичних наук [3, с. 15–16].

Найбільшою міжнародною організацією, котра опікується проблемами підростаючого покоління, є Міжнародний альянс «Врятуймо дітей». Свою місію альянс вбачає у створенні умов для захисту прав дітей, їхнього щасливого, здорового й безпечного дитинства. У складі організації діють 29 національних організацій, які співпрацюють щодо надання програм у 120 країнах світу.

Серед структур, що опікуються проблемами дітей, помітно вирізняється діяльність Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда» (в Україні – з 1997 року). Напрями діяльності центру – запобігання торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми; лівідація всіх форм дискримінації та насильства в суспільстві; сприяння дотриманню прав людини, гендерної рівності; захист прав дітей. Усі проекти центру здійснюються за фінансової підтримки Європейської комісії, Ради Європи та багатьох міжнародних фондів і організацій.

Вагомий внесок у розбудову громадянського суспільства в Україні робить **Польсько-українська фундація співпраці (ПАУСІ)**, заснована в квітні 2005 року. Вона докладає зусиль, щоб передати успішний досвід Варшави під час переходу до ринкової економіки, допомогти Україні інтегруватися до європейських та євроатлантичних структур шляхом запровадження європейського, зокрема польського, досвіду. Місією фундації також є інтенсивний транскордонний обмін знаннями та досвідом у ключових сферах, що впливають на розвиток людського капіталу й формування громадянського суспільства.

У червні 2014 року відбулася зустріч у рамках проекту «Бюджети за завданнями у Вінниці та Черкасах – підтримка належного врядування й фінансової прозорості органів місцевого самоврядування в Україні», що здійснювався *ПАУСІ* за фінансової підтримки Європейського Союзу та Центральноєвропейської ініціативи. Українці навчалися в польських

колегах формувати бюджети за завданнями, з'ясували, як забезпечується ефективно використання місцевих коштів у польських містах, як можна досягти більшої прозорості та ефективності місцевих бюджетів в Україні.

ПАУСІ спільно з Харківським національним університетом міського господарства імені О. М. Бекетова протягом 2013–2014 рр. реалізовувала проект «Бізнес-інкубатор для студентів, викладачів та бізнесу». Цей проект фінансувався МЗС Польщі та передбачав надання допомоги студентам, молодим викладачам і випускникам університету для організації власного бізнесу: від ідеї – до отримання прибутку та розвитку компанії, зокрема з використанням інноваційних технологій. Також серед завдань проекту – підтримка діяльності створених фірм/компаній до досягнення ними стабільної позиції на ринку, пропагування підприємництва в академічному середовищі, проведення консультацій та тренінгів. Так, протягом 2013 року в Харкові відбувалися семінари з польськими експертами та консультантами проекту, а керівники й координатори бізнес-проекту від університету відвідали з навчальним візитом Польщу. Для студентів – авторів найкращих бізнес-ідей також було організовано навчальну поїздку до Польщі. Дофінансування своїх бізнес-планів фірми отримують за п'ятьма напрямками: аналіз екологічності будівництва, матеріалів; послуги енергетичного аудиту будівель та оптимізації енергоспоживання; *Call*-центр з надання послуг дрібного ремонту для населення; «Я помітний на дорозі» – створення світловідбивних матеріалів для пішоходів; вертикальне озеленення для кожного будинку [9].

Ще однією міжнародною громадською організацією, яка об'єднує на засадах добровільності громадян України та інших держав, є **«Україна–Польща–Німеччина» (UPD)**. Презентація *UPD* відбулася в липні 2007 року в німецькому місті Нойштреліці. Ця МГО активно сприяє зміцненню дружби та розвитку тісного співробітництва народів України, Польщі й Німеччини, задоволенню та захисту законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших інтересів членів організації [6].

Показово, що за сприяння цієї організації та об'єднання «Україна–Польща» налагоджено співпрацю між більш як 120 територіальними громадами Вінницької області й адміністративними одиницями 10 воєводств Республіки Польща. У ролі структурного підрозділу виступає підприємство «Господарчий дім», метою якого є встановлення прямих зв'язків із фірмами та організаціями зарубіжжя щодо розвитку промислового виробництва, будівництва, сільського господарства й торгівлі.

Однією з перших спроб оприлюднити інформацію про діяльність цієї міжнародної неурядової організації було відповідне рішення Фонду імені Фрідріха Еберта. Саме його Представництво в Україні сприяло усвідомленню населенням можливостей міжнародної співпраці, зближенню громадян наших країн. Важливим заходом була організація роботи **Баварського Червоного Хреста** в Івано-Франківську та організації **«Коннект плюс»** (м. Берлін). Їхня діяльність в Україні відбувалася за програмами *MEDI & CARE* та *PROFEX*. Завдання першої – допомога в організації медичного обслуговування та догляд за ВІЛ-інфікованими людьми у Східній Європі, зокрема й в Україні. У рамках програм обміну відбувалося навчання лікарів, санітарів, добровольців. За програмою *PROFEX* налагоджено обмін фахівцями та добровольцями для багатотижневої співпраці різних фахових груп під час роботи з ВІЛ-інфікованими. Німецькі колеги запрошують українських спеціалістів до своїх клінік та станцій допомоги хворим на СНІД з метою обміну досвідом. Тамтешні партнери працюють на теренах Східної Європи – в Україні, Білорусі, Росії. Громадськими організаціями зі співробітництва в Німеччині та Україні є «Німецька допомога хворим на СНІД», «Німецько-російський обмін», Дияконічна служба Німеччини, «Надія для Східної Європи», Католицька вища школа (м. Фрайбург) [7, с. 94–96].

Структурою, що об'єднує організації та окремих осіб, діяльність яких пов'язана із запобіганням дитячій

проституції, порнографії, торгівлі дітьми, є Міжнародна організація ЕКПАТ. Програми ЕКПАТ спрямовані на превентивну роботу, реабілітацію та інтеграцію дітей, які зазнали насильства з метою комерційної сексуальної експлуатації.

З 2004 року в Україні діє мережа громадських організацій ЕКПАТ, що об'єднує близько 30 неурядових організацій із захисту прав дитини. Місією всеукраїнської мережі протидії комерційній сексуальній експлуатації дітей є реалізація комплексних заходів, спрямованих на запобігання комерційній сексуальній експлуатації дітей (КСЕД) у будь-яких формах з метою її викоренення.

Широке коло важливих завдань з піднесення рівня життя та свідомості суспільства, стимулювання інтересу до освіти, науки, спорту, здорового способу життя, співпраці молоді різних країн для вільного обміну ідеями охоплює діяльність Міжнародної громадської організації «Лагода» та Міжнародної школи рівних можливостей в Україні (МШРМ), що діють у нашій державі з 2000 року. Мета МШРМ – участь у творенні нового суспільства. Основними напрямками її діяльності є: 1) гендерна рівність; 2) запобігання торгівлі людьми; 3) протидія КСЕД; 4) безпечне середовище; 5) боротьба з ВІЛ/СНІДом; 6) безпечна поведінка; 7) діти з особливими потребами; 8) захист ненародженої дитини; 9) допомога адвокатам; 10) запобігання насильству; 11) протидія корупції. Організація здійснює чимало заходів, серед яких велим важливим є проєкт «Адвокати без кордонів», у рамках котрого надає допомогу у встановленні батьківства й стягненні аліментів. Важливо зазначити, що МШРМ належить до всеукраїнської мережі КСЕД [4].

Оцінка розвитку громадянського суспільства в Україні міжнародними неурядовими організаціями, особливо з огляду на події останніх років, має тенденцію до поліпшення. Про це свідчать оцінки Індексу сталості неурядових організацій низки агентств: Агентства міжнародного розвитку США (USAID NGO Sustainability Index), «Перехідні держави» (Nations in Transit), міжнародної неурядової організації «Дім свободи» (Freedom House) за останні три роки. Проте мобілізує значення для вітчизняного громадянського суспільства має той факт, що в країнах стабільної демократії близько половини населення (49% – у Німеччині, 54% – у Нідерландах) відносить себе до членів неурядових організацій [2, с. 41]. Зрушення в цьому напрямі – це перспективне завдання для нашої країни. Варто зауважити, що в багатьох європейських країнах неурядові організації працюють за підтримки урядів або органів місцевого самоврядування. Неурядові організації, зокрема міжнародні, є силою, яка спроможна вирішувати гострі соціальні питання ефективніше та оперативніше, ніж державні структури. В Україні такий стан речей ще не став нормою, але є позитивні тенденції, котрі потребують подальшої підтримки.

Список використаних джерел

1. Статут Міжнародної громадської організації «Міжнародне товариство прав людини – Українська секція» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.igfm.org.ua/doc>
2. **Вінніков О. Ю.** Показники розвитку громадянського суспільства в Україні / О. Ю. Вінніков, А. О. Красносільська, М. В. Лациба / Український незалежний центр політичних досліджень. – К.: Агентство «Україна», 2012. – 80 с.
3. **Козак Л.** Неурядові організації Європейського Союзу: порівняльний аналіз громадських організацій України / Л. Козак, Н. Березко, В. Боженар / Міжнародний благодійний фонд «Дзвони миру». – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – 48 с.
4. **Кривачук Л.** Міжнародні неурядові організації в інтересах дітей: аналіз діяльності та систематизація організацій / Л. Кривачук // Науковий вісник. – 2010. – Вип. 6 «Демократичне врядування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivacademy.com/visnik6/fail/Kryvachuk.pdf>

5. **Левченко К. Б.** Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку: Монографія / К. Б. Левченко. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – 360 с.

6. Міжнародне товариство «Україна – Польща – Німеччина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrpolgerm.com/content/about>

7. Німецько-українські громадські ініціативи / Фонд ім. Фрідріха Еберта: Регіон. представництво в Україні, Білорусі та Молдові. – К.: Заповіт, 2005. – 152 с.

8. **Пожидаєв Є. О.** Неурядові організації в суспільно-політичному житті України: межі участі та пріоритети діяльності / Є. О. Пожидаєв // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 19–26.

9. Фондація ПАУСІ відкрила «Бізнес-інкубатор» спільно з Харківським національним університетом міського господарства імені О. М. Бекетова. – 6 червня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pauci.org.ua/news-778-Фундація%20ПАУСІ%20відкрила%20«Бізнес-інкубатор»%20спільно%20з%20Університетом%20міського%20господарства%20імені%20Бекетова%20%20у%20Харкові./>

References

1. *Statut Mizhnarodnoi gromadskoi orhanizatsii 'Mizhnarodne tovarystvo prav liudyny – Ukrainska sektsiia'* [Statute of the International NGO 'International Society for Human Rights – Ukrainian Section']. Available at: <http://www.igfm.org.ua/doc>
2. **Vinnikov O. Y., Krasnosilska A. O. and Latsyba M. V.** (2012) *Pokaznyky rozvytku gromadianskoho suspilstva v Ukraini* [Indicators of development of the civil society in Ukraine], Ukrainian Centre for Independent Political Research. Kyiv: Agentstvo 'Ukraina'.
3. **Kozak L., Berezko N. and Bozhenar V.** (2002) *Neuriadovi orhanizatsii levropeiskoho Soizu: porivnialny analiz gromadskykh orhanizatsii Ukrainy* [NGOs of the European Union: A comparative analysis with the NGOs of Ukraine], International Charitable Foundation 'Dzvony myru'. Kyiv: VPTS 'Kyivsky universytet'.
4. **Kryvachuk L.** (2010) 'Mizhnarodni neuriadovi orhanizatsii v interesakh ditei: analiz diialnosti ta systematyzatsiia orhanizatsii' [International NGOs for the benefit of children: Analysis of activities and systematization of organizations], *Naukovy visnyk*, No. 6 'Demokratychnye vriaduvannia'. Available at: <http://www.lvivacademy.com/visnik6/fail/Kryvachuk.pdf>
5. **Levchenko K. B.** (2001) *Prava zhynok: zmyst, stan ta perspektyvy rozvytku: Monohrafiia* [Women's rights: Content, status, and prospects of development: Monograph]. Kharkiv: Vyd-vo NUVS.
6. *Mizhnarodne tovarystvo 'Ukraina – Polshcha – Nimechchyna'* [International Society 'Ukraine – Poland – Germany']. Available at: <http://ukrpolgerm.com/content/about>
7. *Nimetsko-ukrainski gromadski initsiatyvy* [German and Ukrainian civic initiatives]: *In German and Ukrainian* (2005), Friedrich-Ebert-Foundation, Regional Office to Ukraine, Belarus and Moldova. Kyiv: Zapovit.
8. **Pozhydaiev Y. O.** (2007) 'Neuriadovi organizatsii v suspilno-politychnomu zhytti Ukrainy: mezhi uchasti ta priorytety diialnosti' [NGOs in the social and political life of Ukraine: Limits of participation and priorities of activities], *Stratehichni priorytety* 4(5): 19–26.
9. *Fundatsiia PAUCI vidkryla 'Biznes-inkubator' spilno z Kharkivskym natsionalnym universytetom miskoho gospodarstva imeni O. M. Beketova* [Foundation PAUCI opened the 'business incubator' in cooperation with O. M. Beketov National University of Urban Economy], 6 June 2014. Available at: <http://www.pauci.org.ua/news-778-Фундація%20ПАУСІ%20відкрила%20«Бізнес-інкубатор»%20спільно%20з%20Університетом%20міського%20господарства%20імені%20Бекетова%20%20у%20Харкові./>>